

Розроблені етапи сприяють раціональному здійсненню діагностики процесу формування витрат виробництва, оптимізації та удосконаленню діагностичної системи для ефективного управління ними.

**Висновки.** Таким чином, важливе місце в управлінській діагностиці слід відводити діагностиці виробничих витрат, що допоможе оцінити ефективність використання всіх ресурсів підприємства, зібрати інформацію для підготовки планів і прийняття раціональних управлінських рішень в області витрат. Діагностика є важливим інструментом для рішення питань формування витрат, ефективності використання ресурсів, а також виробництва й реалізації продукції.

#### **Література:**

1. Вартанов А.С. Экономическая диагностика деятельности предприятия: организация и методология / А.С. Вартанов. – М. : Изд-во «Финансы и статистика», 1991. – 81 с.
2. Гетьман О.О. Економічна діагностика: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
3. Єлісеєва О.К. Економічна діагностика в управлінні виробничо-економічними системами (статистичний аспект) : [монографія] / О.К. Єлісеєва. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – 292 с.
4. Загорна Т.О. Економічна діагностика: [навчальний посібник] / Т.О. Загорна. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
5. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [Е.А. Ананькина, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкина и др.]; под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 279 с.
6. Муравьев А.И. Теория экономического анализа: проблемы и решения / А.И. Муравьев. – М. : Изд-во «Финансы и статистика», 1998. – 144 с.
7. Рапопорт В.Ш. Диагностика управления: практический опыт и рекомендации / В.Ш. Рапопорт. – М. : Экономика, 1988. – 127 с.

УДК: 338.432:633.1 (477)

## **ДИНАМІКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР**

*Миколенко І.Г. к.е.н., доцент кафедри  
Полтавська державна аграрна академія*

*У статті наведено результати аналізу ефективності виробництва та реалізації зерна круп'яних культур, яка склалась на сьогоднішній день, що дало змогу виділити фактори формування ефективності виробництва цих видів продукції рослинництва.*

*The current effectiveness of grain-crops producing and selling is analyzed on the retrospective data. The main factors of efficiency level determination are formalized in the article.*

**Постановка проблеми.** Диференціація товарної номенклатури випуску сільськогосподарських підприємств є запорукою стабілізації та посилення їх ринкових позицій, збільшення дохідності, підвищення ефективності. При цьому галузь рослинництва була й залишається головним джерелом формування прибутку підприємств через наявність низки об'єктивних причин рин-

кового, комерційного характеру. Втім, наразі у вітчизняному сільськогосподарському виробництві спостерігається стійка тенденція до скорочення переліків сільськогосподарських культур, що суттєво впливає на протікання процесу забезпечення сталості розвитку товаровиробників з огляду на екологічні та агрономічні особливості функціонування вітчизняного агровиробництва. Превалювання у застосованих підприємствами сівозмінах, передусім олійних культур, негативно відбивається на стані ґрунтів сільськогосподарського призначення, наявність та задовільний стан яких є основою виробничого потенціалу аграрного сектора вітчизняної економіки.

При цьому суттєвими обмеженнями розширення товарної номенклатури сільськогосподарського виробництва в галузі рослинництва є наявність технологічних можливостей сільськогосподарських підприємств, адже реалізація технологій вирощування навіть високоефективних з огляду на ринкові тенденції сільськогосподарських культур суттєвою мірою наражається на наявність тих чи інших технічних засобів для здійснення виробничого процесу. Виходом з цієї ситуації є освоєння випуску сільськогосподарської продукції, близької за технологічними вимогами до виробництва, яка, проте мала б суттєвий ринковий потенціал. Такою продукцією наразі є зерно круп'яних культур, які є традиційними для вітчизняних агропідприємств, проте, обсяги виробництва яких суттєво скорочуються протягом останніх років. Науковим завданням в цьому сенсі є всебічне обґрунтування, передусім, ринкових перспектив нарощення випуску такої продукції, що має стати стимулом для володарів та менеджерів агробізнесу щодо прийняття відповідних рішень в управлінні номенклатурою продукції сільськогосподарських підприємств.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** У різні періоди розгляду питань розвитку виробництва круп'яних культур та диференціації на цій основі номенклатури випуску продукції сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці вчені: С.С. Бакай, В.І. Бойко, М.Г. Лобас, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій, О.М. Шпичак та ін. Разом з тим, потребують подальшого дослідження деякі загальнонаукові та прикладні аспекти підвищення ефективності виробництва цих видів продукції рослинництва. В якості основних напрямів цих досліджень ми вбачаємо виявлення, детальний аналіз формування та динаміки рівня економічної ефективності виробництва зерна круп'яних культур.

**Метою дослідження,** результати якого висвітлені в даній публікації, є всебічний аналіз ефективності виробництва та реалізації зерна круп'яних культур, яка склалась на сьогоднішній день, що дасть змогу виділити фактори формування ефективності виробництва цього виду продукції, а також створить методичне та аналітичне підґрунтя для прийняття відповідних управлінських рішень на мікрорівні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Прийняття управлінських рішень щодо товарної спеціалізації сільськогосподарських підприємств рослинницького напрямку відбувається, зрештою, під впливом існуючих технологічних можливостей та викликів цільових ринків. При цьому саме вплив кон'юнктури цільового ринку є головним чинником щодо вибору того чи ін-

шого виду рослинницької продукції, адже комерційний потенціал товару реалізується саме на ринку, і необхідність його реалізації призводить до виникнення економічних результатів діяльності суб'єкта ринкових відносин, у даному випадку підприємства-виробника.

Оцінюючи реальний стан зернового ринку доходимо висновку, що ефективно функціонування будь-якого об'єктового ринку, в тому числі і ринку зерна круп'яних культур, передбачає наявність можливостей задоволення потреб та успішної реалізації економічних інтересів всіх його учасників. При цьому ефективність функціонування ринку опосередковується через виконання ним передусім конструктивної та регулюючої функцій. Крім того, в процесі свого функціонування, яке є наслідком здійснення виробничо-комерційної діяльності суб'єктів-виробників, суб'єктів-споживачів та суб'єктів-посередників, ринок має ефективно виконувати також розподільчу та інтегруючу функції. Останнє знаходить практичне втілення у ринковому розподілі ресурсів, продукції та доходів, а також стимулюванні розвитку взаємодії між учасниками ринку, що виконують різні функції та посідають різні місця в інфраструктурі ринку.

Дослідженням встановлено, що суттєвий вплив на конкурентоспроможність круп'яних культур здійснюють взаємовідносини між підприємствами-товаровиробниками та переробними підприємствами через призму формування ціни на сільськогосподарську сировину. Важливим принципом регулювання цін і державної підтримки конкурентоспроможності цього виду рослинницької продукції має бути державний протекціонізм, який забезпечуватиме конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках. Оптимізація механізму державної підтримки сільського господарства має призводити, передусім, до захисту виробника. Для детального аналізу розвитку підгалузі круп'яного зерновиробництва розглянуто показники ефективності виробництва зерна гречки і проса (табл. 1).

Слід зазначити, що на фоні кризових явищ у сільському господарстві виробництво зерна круп'яних культур у Полтавській області залишалось досить ефективним. Зокрема, в 2010 році сільськогосподарські підприємства регіону від реалізації гречки одержали з 1 гектара посіву 429,50 грн прибутку при рівні рентабельності 20,9 %, а проса відповідно 571,26 грн прибутку при рівні рентабельності 40,3 %. Порівнюючи показники ефективності виробництва зерна двох досліджуваних круп'яних культур у динаміці, доходимо висновку, що у підприємствах регіону виробництво проса економічно більш вигідне. Порівняно низькі показники ефективності виробництва гречки пов'язані не стільки з виробничими чинниками, скільки з маркетинговими: внаслідок різких коливань кон'юнктури ринку гречки товаровиробники суттєво збільшили протягом 2007-2010 років площі посівів цієї культури, що призвело до спадання цін при перевищенні обсягами виробництва комерційно доцільного рівня.

Таблиця 1

**Динаміка основних показників економічної ефективності виробництва зерна круп'яних культур  
у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області  
у 2000-2010 рр.\***

Показники	Роки											2010 р. до 2000 р. у %
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Гречка												
Урожайність, ц/га	15,1	7,5	5,5	13,7	8,4	6,7	7,6	7,5	9,2	11,7	12,5	82,8
Посівна площа, тис. га	23,3	18,7	13,3	17,7	12	20	15,7	10,3	9,8	12,2	13,5	57,9
Собівартість 1 ц, грн	50,21	55,27	62,04	68,06	80,4	87,61	90,65	112,42	118,65	137,14	164,42	327,5
Ціна 1 центнера, грн.	58,24	59,04	70,23	73,49	84,61	89,41	99,01	142,73	139,41	169,03	198,78	341,3
Прибуток, грн.:												
на 1 гектар,	121,25	28,28	45,05	74,39	35,36	12,06	63,54	227,33	190,99	373,11	429,50	82,8
на 1 центнер,	8,03	3,77	8,19	5,43	4,21	1,8	8,36	30,31	20,76	31,89	34,36	в 4,3 рази
Рівень рентабельності, %	16,0	6,8	13,2	8,0	5,2	2,1	9,2	27,0	17,5	23,3	20,9	130,7
Просо												
Урожайність, ц/га	5,2	6,8	7,1	16,0	10,0	11,3	12,1	17,1	16,9	18,1	14,2	273,1
Посівна площа, тис.га	55,3	63,7	70,0	54,0	47,3	52,0	25,0	16,0	17,0	18,7	22,5	40,7
Собівартість 1 ц, грн.	40,82	42,67	51,72	54,37	59,8	60,25	61,97	62,48	83,17	92,32	99,87	244,7
Ціна 1 центнера, грн.	60,72	64,13	72,01	76,49	80,63	82,01	84,26	87,84	112,1	137,8	140,1	230,7
Прибуток, грн.:												
на 1 гектар,	103,48	145,928	144,059	353,92	208,30	245,89	269,71	433,65	488,91	823,18	571,26	552,1
на 1 центнер,	19,9	21,46	20,29	22,12	20,83	21,76	22,29	25,36	28,93	45,48	40,23	202,2
Рівень рентабельності, %	48,8	50,3	39,2	40,7	34,8	36,1	36,0	40,6	34,8	49,3	40,3	82,6

\* розраховано за даними Головного управління статистики в Полтавській області (форма 50-сг «Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств за відповідні роки»)

Результати статистичних групувань 50 досліджуваних підприємств за таким синтетичним показником, як собівартість одного центнера, дають уявлення щодо її впливу на основні економічні показники ефективності виробництва зерна гречки, що також дозволило побудувати регресійні моделі та розрахувати двофакторний дисперсійний комплекс.

В основу розрахунку такого комплексу покладено комбінаційне групування 50 досліджуваних підприємств. Одержані кількісні характеристики дисперсійного аналізу дозволяють зробити наступні висновки: ступінь впливу продуктивності праці і матеріальні витрати на 1 га сільськогосподарських угідь на показник собівартості виробництва 1 центнера гречки становить 49 %; ступінь впливу неврахованих факторів – 51 %; зокрема: ступінь впливу фактора А (продуктивність праці) – 40 %; ступінь впливу фактора В (матеріальні витрати на гектар сільськогосподарських угідь) – 9 %, АВ – 0,2 % (рис. 1).

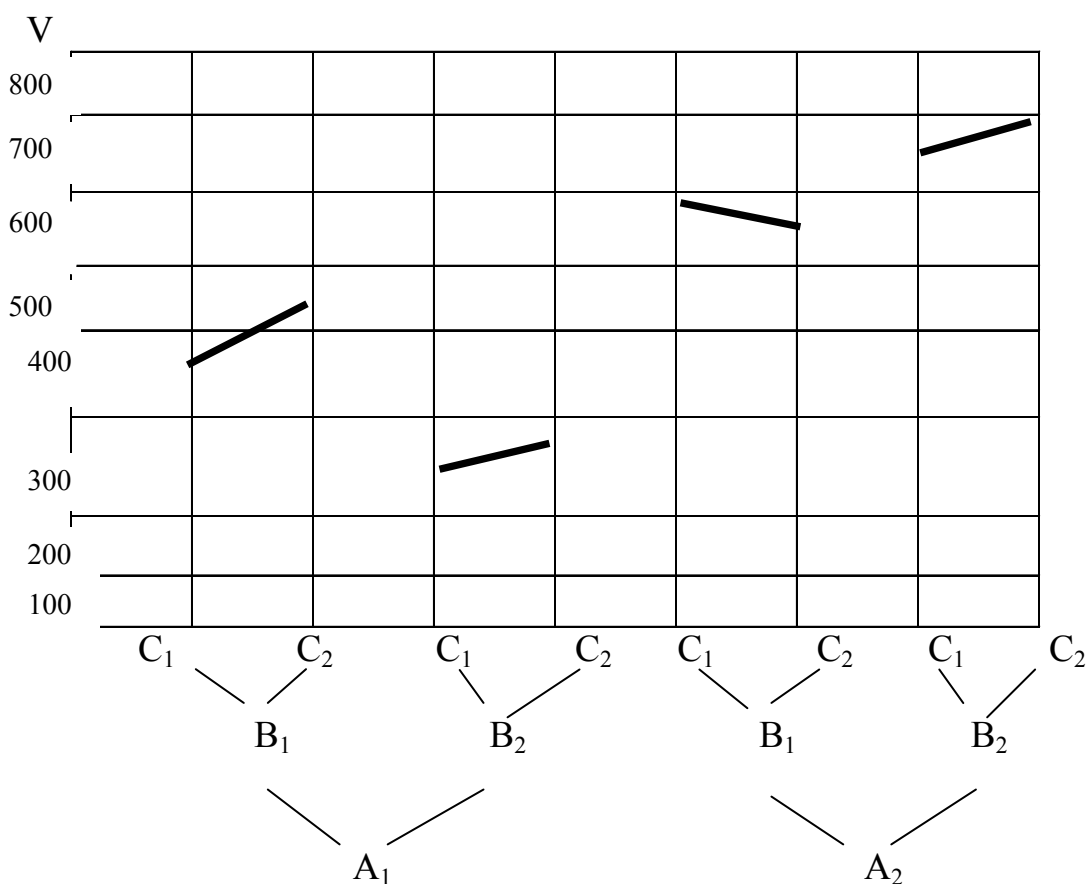


Рис. 1. Графічне зображення впливу досліджуваних факторів та їх сполучень на показник прибутковості гектара посіву гречки

Джерело: власні дослідження автора

Поглиблюючи дослідження результативності виробництва зерна круп'яних культур у досліджуваному регіоні, розраховано трьохфакторну статистико-математичну модель дисперсійної залежності прибутковості під-

приємств від факторів: урожайності, рівня витрат праці та фондоозброєності підприємств.

Ступінь впливу названих вище факторів та їх поєднань становить 53,0 %, неврахованих факторів – 47 %. Зокрема: ступінь впливу фактора урожайності – 44,4 %; продуктивності праці – 0,6 %; фондоозброєності праці – 2,3 %. Частка впливу в зміні рівня отриманого прибутку взаємодії факторів характеризується наступними параметрами: А і В – 4,6 %, А і С – 0,3 %, В і С – 0,3 %, А, В і С – 0,5 %. Найбільш сильний вплив на прибуток виявлено по фактору А ( $\eta^2_A = 44,4\%$ ), про що свідчить зокрема основний ряд окремих середніх  $M_x$ .

**Висновки.** Виконання дослідження динаміки ефективності виробництва зерна круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами Полтавської області дозволило додатково обґрунтувати синергичний характер впливу комплексу організаційно-економічних факторів формування рівня економічної ефективності виробництва зерна круп'яних культур у регіоні, що доводиться результатами застосування економіко-статистичних методів факторного аналізу ефективності діяльності товаровиробників. При цьому інтенсивність грошово-матеріальних вкладень у виробництво продукції, ціна її реалізації, рівень витрат праці та інші були розглянуті не окремо, а в контексті їх комплексного впливу на формування показників ефективності. Крім того, на базі системи економічних показників розроблено статистико-математичні моделі поглибленого кількісного дослідження факторів формування результативних синтетичних показників виробництва зерна круп'яних культур на регіональному рівні.

Доведено, що найбільшу питому вагу впливу на рівень прибутку мають такі фактори, як фондоозброєність підприємств і продуктивність праці. Частка їх впливу на формування рівня показника прибутку становить понад 50 %. Щодо собівартості виробництва – варіацію її рівня на 49 % визначають фактори трудомісткості та інтенсивності виробництва.

### **Література:**

1. Бойко В.І. Виробництво зерна: Агропромисловий комплекс України : стан, тенденції та перспективи розвитку / В.І. Бойко, Т.І. Лосицька // Інформаційно-аналітичний збірник – К., 2000. – Вип. 4. – Розд. 9, гл. 9.2. – С. 278-294.
2. Лукінов І.І. Ринкові реформи у подоланні кризи / І.І. Лукінов // Економіка України. – 1996. – № 1. – С. 4-17.
3. Саблук П.Т. Зернові колізії, або чому й донині на цьому важливому сегменті продовольчого ринку не простежується чітка цінова політика / П.Т. Саблук // Зерно і хліб. – 2004. – № 2. – С. 4-5.
4. Худолій Л. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні / Л. Худолій – К. : ІАЕ, 1998. – 211 с.
5. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків: [текст] / За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ, 2000. – 585 с.